

НОВ БЪЛГАРСКИ УНИВЕРСИТЕТ

**МАГИСТЪРСКИ ФАКУЛТЕТ
ДЕПАРТАМЕНТ „ПРАВО“**

СЕКЦИЯ “НАКАЗАТЕЛНОПРАВНИ НАУКИ”

Елена Пенкова Недялкова

**ЗАЩИТАТА НА СВИДЕТЕЛЯ
В НАКАЗАТЕЛНОТО ПРОИЗВОДСТВО
НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за присъждане на образователна
и научна степен “Доктор по право”

Научна специалност: **НАКАЗАТЕЛНО ПРАВО**

Научен ръководител:

Проф. д-р Никола Манев

Рецензенти:

Проф. д-р Румен Владимиров

Проф. д-р Иван Сълов

София, 2014

СЪДЪРЖАНИЕ

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД.....	с.4	
§1. Значимост и актуалност на изследването.....	с.4	
§ 2. Обект, предмет и цели на изследването.....	с.6	
§ 3. Методологическа основа на научното изследване.....	с.6	
§ 4. Научна новост на дисертационния труд.....	с.7	
§ 5. Практическо значение на научното изследване.....	с.13	
§ 6. Обем и структура на труда.....	с.14	
II. СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД.....	с.14	
<i>Глава първа.</i>		
ПРОЦЕСУАЛНО-ПРАВЕН СТАТУТ НА СВИДЕТЕЛЯ В БЪЛГАРСКОТО НАКАЗАТЕЛНО ПРОИЗВОДСТВО		
ОСНОВНИ СРАВНИТЕЛНО-ПРАВНИ АСПЕКТИ ОТНОСНО ИНСТИТУТА „ЗАЩИТА НА СВИДЕТЕЛЯ“ В НАКАЗАТЕЛНИЯ ПРОЦЕС НА НЯКОИ ЕВРОПЕЙСКИ И ДРУГИ ДЪРЖАВИ.....		с.14
§ 1.1. Обща характеристика.....	с.14	
§ 1.2. Понятие и дефиниции за „свидетел“ и „защитен свидетел“ по смисъла на българското наказателно-процесуално законодателство.....	с.15	
§ 1.3. Легални дефиниции на понятието за „свидетел“ и „застрашено лице“, ползващо се от мерките за защита на свидетеля съобразно европейското законодателство.....	с.15	
§ 1.4. Процесуални права на свидетеля.....	с.15	
§ 1.5. Лица, които не могат да бъдат свидетели.....	с.16	
§ 1.6. Лица, които могат да откажат да бъдат свидетели.....	с. 17	
§ 1.7. Придобиване на процесуално-правен статут на защитен свидетел.....	с.17	
§1.8. Сравнително-правно изследване на специалните Програми за защита на свидетели в законодателствата на някои европейски и други държави.....	с.18	

Глава втора.

ПРАВНА ОСНОВА И СЪЩНОСТ НА ИНСТИТУТА НА ЗАЩИТЕНИЯ СВИДЕТЕЛ В БЪЛГАРСКОТО НАКАЗАТЕЛНО ПРОИЗВОДСТВО..... с.21

§ 2.1. Въведение.....	с.21
§ 2.2. Наказателно-процесуални предпоставки за допускане на защитата на свидетеля и другите застрашени лица.....	с.22
§ 2.3. Същност, обхват и класификация на мерките за защита.....	с.23
§ 2.4. Програма за защита на лица, застрашени във връзка с наказателно производство.....	с.25
§ 2.5. Защита на самоличността на свидетеля според европейското и българското наказателно законодателство.....	с.26
§ 2.6. Съдържание, организация и изпълнение на охранителните мерки по защита на лица, застрашени във връзка с наказателно производство	с.27

Глава трета.

СЪЩНОСТ И ЗНАЧЕНИЕ НА СВИДЕТЕЛСКАТА ЗАЩИТА В ОБЛАСТТА НА НАКАЗАТЕЛНО-ПРОЦЕСУАЛНОТО ДОКАЗВАНЕ..... с.28

§ 3.1. Смисъл и съдържание на доказателственото право в българското наказателно производство.....	с.28
§ 3.2. Разпит на свидетеля с тайна самоличност и на служителя под прикритие в българското наказателно производство.....	с.29
§ 3.3. Свидетелските показания в наказателното производство.....	с.30

III. ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД с.31

ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

§ 1. Значимост и актуалност на изследването

Представеният дисертационен труд съставлява задълбочено цялостно изследване относно правния институт на защитения свидетел. Същото е анализирано и въведено за първи път в научната теория на българското право и носи своя съществен принос за развитието и усъвършенстването на предоставяната от държавата специална защита. Наказателно-правната защита осигурява безопасността на всички лица, чиито показания, обяснения или информация са от съществено значение за наказателното производство. Защитата на свидетеля има особено значение за депозирането на обективни и достоверни доказателства, въз основа на които следва да бъде обоснована и постановена всяка справедлива присъда. Счита се, че правилното и резултатно приложение на свидетелската защита би довело до постигането на най-висшата законодателна цел, а именно – осигуряването на ефективно съдействие в борбата срещу извършването на тежки умишлени престъпления, както и срещу организираната престъпност.

Юридическият институт на защитения свидетел в производството по наказателни дела от общ характер е сравнително нова материя за българската правна действителност. Защитата на свидетеля бе правно регламентирана за първи път в Република България през 1997 г. с въвеждането на новата разпоредба на чл. 97а от Закона за изменение и допълнение на Наказателно-процесуалния кодекс (обнародван в ДВ, бр. 64 от 1997 г.). Последващите нововъведения в Наказателно-процесуалния кодекс (НПК), визирани през 1999 г. и 2003 г. положиха основите на законодателното развитие в областта на свидетелската защита, които бяха пренесени от предходния НПК (обнародван в ДВ, бр. 89 от 1974 г.) в действащия към момента кодекс. Новият НПК доразвива редица норми от предходния го процесуален закон, както и въвежда съвременни принципни положения, свързани с приложението на тази специфична правна материя.

Учредяването на свидетелската закрила като съществен елемент от вътрешното наказателно законодателство доведе до регламентацията на редица защитни мерки, посредством които държавата осигурява процесуална и специална защита, гарантираща безопасността на свидетеля, на определен кръг негови роднини и близки лица, както и тази на много от участниците в наказателното производство. Една от главните задачи на държавния правен ред е свързана с обезпечаването сигурността на свидетеля и съответно стимулирането му с оглед оказване необходимото съдействие на правосъдието. Важно е да се

[Type text]

отбележи, че свидетелят не трябва да бъде задължаван да предоставя показанията си при наличието на рискови фактори и обстоятелства.

Законодателният текст на чл. 97а от НПК обаче се оказа недостатъчен за осигуряването и запазването на сигурността на свидетелите в наказателното производство. Още повече, че тази разпоредба се прилага в условията на нарастващо ниво на транснационалната организирана престъпност. В същото време ефективното развитие на националното ни законодателство изискваше и хармонизиране с международно-правните стандарти в областта на защитата и сигурността на свидетеля. Поради посочените обстоятелства възникна необходимостта от приемането на специален закон за защита, а именно Законът за защита на лица, застрашени във връзка с наказателно производство (ЗЗЛЗВНП – обнародван в ДВ, бр. 103 от 23.11.2004 г.; в сила от 24.05.2005 г.), както и Правилник за неговото прилагане (ППЗЛЗВНП приет с Постановление на Министерски съвет № 196 от 8.09.2005 г.), с които се установиха два правни режима за защита на свидетелите и другите участници в наказателния процес, както и на гражданите, намиращи се в пряка връзка с тях, а именно: съобразно правилата на НПК и на специалния закон.

Изключителната необходимост от разпит на свидетели в наказателното производство въздига свидетелстването в юридически, морален и обществен дълг. С влизането в сила на новия НПК през април, 2006 г. законодателят отдели процесуалните особености в организацията и провеждането на разпита на защитения свидетел като самостоятелни разпоредби от кодекса – например озаглавените „Разпит на свидетел с тайна самоличност“ в Част втора – „Доказване“, Глава четиринадесета от НПК. Успоредно с посочените специални норми, обновеният наказателно-процесуален режим съответно обоснова и визирането на друг нов, особен вид разпит – този на служителя под прикритие в качеството му на свидетел. Защитата и разпита на свидетеля с тайна самоличност, както и на служителя под прикритие са предвидени в НПК с оглед реализирането на специфичните цели и изисквания, които поставя съответната процесуална защитна мярка.

Актуалността на настоящото научно изследване е непосредствено обусловена от състоянието на наказателното законодателство на Република България в областта на свидетелската защита. Високата правна значимост на разглеждания дисертационен труд се определя най-вече от липсата на самостоятелно и цялостно научно изследване в българската юридическа теория, което да разкрива съдържанието, особеностите и същността на специалната защита на свидетеля, както и на останалите застрашени лица, включени в законовия кръг от субекти на закрила.

§ 2. Обект, предмет и цели на изследването

Обект на настоящото научно изследване е правната същност на защитата на свидетеля, както и тази на останалите застрашени участници в наказателното производство.

Предметът на дисертационния труд е свързан с научното изследване на наказателно-правните отношения, които възникват с оглед осигуряването на специална защита на свидетеля, както и на други застрашени лица във връзка с провеждането на наказателно производство. В изложението се проследява детайлно развитието и съответните последици от осъществените наказателни правоотношения, за да бъдат представени в пълнота всички елементи на юридическия институт на свидетелската защита. Предметът на научното изследване обхваща и действащата към момента нормативна уредба, по силата на която застрашените лица получават необходимата специална закрила на национално, европейско и световно равнище.

Целта на изследването е свързана с реализирането на подробен и задълбочен анализ относно съдържанието и същността на отделните видове защитни мерки, както и положителното въздействие на предприетата свидетелска защита върху доказателствената стойност на събирания и използван доказателствен материал в наказателното производство. Правилното изясняване на посочените процесуални аспекти би могло да съдейства и за съответстващото им практическо приложение.

Предоставянето на защита спрямо застрашените лица, чиито показания, обяснения или информация са от съществено значение за наказателното производство е свързано с *непосредствената цел*, която си поставя тази специална част от българската правна система, а именно: ефективното съдействие в борбата с тежките умишлени престъпления, корупцията, както и с организираната престъпност. В тази връзка законодателството изрично изисква осигурените съществени доказателства да бъдат предоставени по дела за определени от Наказателния кодекс (НК) тежки умишлени престъпления от общ характер, както и по всички престъпления, извършени по поръчение или в изпълнение на решение на организирана престъпна група. Наказателните производства от общ характер, по които съгласно НК следва да бъде предоставяна специална защита, са конкретизирани в разпоредбата на чл. 4 от ЗЗЛЗВНП.

С оглед осъществяването на поставената цел, изложението в настоящия труд е структурирано съобразно изискванията на действащата нормативна база и на нейното развитие в научен и практически план.

§ 3. Методологическа основа на научното изследване

Методологическата основа на дисертационния труд се изразява в комплекс от общонаучни и специални методи за провеждане на научни

[Type text]

изследвания. От общонаучните методи се използват диалектическият и критико-аналитичният.

Диалектическият метод дава възможност да се обяснят тенденциите в развитието на разглежданите правни явления. Правната защита на застрашени лица се изследва в непосредствената връзка с общественоекономическото развитие в държавата, което е обусловило необходимостта, смисъла и специфичното съдържание на юридическия институт на защитения свидетел.

С помощта на *критико-аналитичния метод* е извършена оценка на законодателството относно защитата на застрашени лица в българското наказателно производство, като са посочени препоръки *de lege ferenda* с оглед на неговото усъвършенстване.

От специалните научни методи е приложен *сравнително-правният*. Посредством използването на сравнително-правен анализ в отделни аспекти на националното, европейското и американското законодателство се представят съществените различия относно свидетелската защита. Посочените разлики обосновават необходимостта от унифициране на правната регламентация, свързана с конкретния юридически институт.

В научния труд са приложени и някои специфични *способи за тълкуване* в правото, каквито са езиковото, логическото, систематическото, телеологичното, разширителното и ограничителното тълкуване. Използвани са и редица логически способности за преодоляване на празнини в законодателството като аналогия на закона, аналогия на правото и правоприлагане с аргумент на по-силното основание.

§ 4. Научна новост на дисертационния труд

Представеният дисертационен труд съдържа множество научни приноси, най-значимите сред които са свързани с определянето на основните международни принципи в законодателната област на защитата на свидетеля и правата на обвиняемия. Посочените правила следва да бъдат спазвани с оглед правилното и ефективно ръководство на наказателно-правната политика на Република България.

Извършен е сравнително-правен анализ на най-важните аспекти от защитата на свидетеля, както и на специалните Програми за защита, съобразно развитието на европейското, американското и други законодателства.

Настоящият научен труд визира първата по рода си класификация на защитните мерки, съобразно различни юридически критерии и фактически признаци. Изготвен е и подробен анализ относно класификацията на престъпленията от общ характер, при извършването на които би могла да бъде осигурена специална защита на застрашените лица, според разпоредбите на ЗЗЛЗВНП. В тази връзка е съставено предложение *de lege ferenda* за обективно разширяване на кръга от посочените в специалния закон престъпни посегателства с оглед ефективната защита на правата и интересите на

[Type text]

участниците в процеса, както и законосъобразното постановяване на присъдите в наказателното производство.

Представени са обективният обхват на защитните мерки, както и субектите на процесуално-правна защита според българското и европейско законодателство.

Отделено е специално място относно защитата на самоличността на свидетеля според европейското и българското наказателно законодателство, както и на съответните особености в процесуалната организация. Посочена е необходимостта от установяване на специални извънредни процедури относно призоваването на свидетел, чиято самоличност е съхранена в тайна и хипотезите при неговото принудително довеждане.

Като резултат от извършения задълбочен анализ по предмета на научното изследване, в дисертационния труд са представени редица изводи и препоръки *de lege ferenda*. Едни от най-важните сред тях са свързани със следните компоненти:

– Въвеждането на легална дефиниция за свидетел в допълнителните разпоредби на НПК, както и определение на понятието за „защитен свидетел“ в българската наказателно-правна уредба. Съставено е също така и правното съдържание на понятието за анонимност според съвременното наказателно правораздаване в РБ;

– Предоставянето на процесуалното право на свидетеля във всички случаи да предявява отвод спрямо назначения си преводач, респ. тълковник, основан на служебна, лична или друга зависимост, както и правото на застрашения свидетел да ползва адвокатско съдействие във връзка със спазването на процедурата по постановяването на защитата и с правилното осъществяване на процесуалните му права и задължения;

– По повод основателното предположение за наличие на реална опасност като една от основните предпоставки за допускане защитата на свидетеля и на другите застрашени лица е посочено още едно процесуално изискване. Същото е свързано с необходимостта от законодателно визиране на конкретизация относно случаите, в които предположението за вероятно осъществяване на определени престъпни състави от НК би могло да обоснове възникването на реална опасност спрямо съответното лице.

В тази връзка се препоръчва и установяването на правна регламентация относно прилагането на спешни защитни мерки, т.е. на ускорена процедура, която да има за цел предотвратяването на опасността от увреждане на застрашените лица във връзка с наказателното производство.

Отделено е внимание на най-важните преки връзки между нормите на НК и НПК по отношение характера и степента на реалната опасност спрямо застрашените лица, с оглед необходимостта от пълното им хармонизиране;

– Програмата за защита включва и различни вторични дейности с извънреден характер, които са свързани с осигуряването на социална, медицинска, психологическа, правна или финансова помощ спрямо защитените лица. Към посочените допълнителни защитни мерки следва да бъде

[Type text]

регламентирано и осъществяването на конкретни служебни задължения, които имат за цел да попречат на специалните служители, изпълняващи преки функции по Програмата за защита, да разкриват лична информация за защитените лица, без тяхното съгласие на трети лица.

Въвеждането на подобна допълнителна закрива би било особено значимо по отношение на защитата на самоличността в наказателното производство. Счита се, че предложените по-горе допълнителни защитни мерки биха се осъществявали най-правилно и ефективно в случаите, когато с тяхното приложение се ангажират конкретни органи, притежаващи необходимата специализирана подготовка за работа със строго конфиденциални функции. Предвид това следва да бъде въведена *de lege ferenda* и конкретна правна норма, по силата на която защитните мерки, прикриващи самоличността на застрашените лица да се осъществяват от специално назначени длъжностни лица със съответната професионална компетентност.

В тази връзка разпоредбите на ЗЗЛЗВНП би следвало да бъдат допълнени и с въвеждането на съответна санкция при неизпълнението на едно от най-важните служебни задължения спрямо членовете на Съвета по защита, а именно неразгласяването на информацията, която са получили по отношение на изпълнението на Програмата за защита на застрашени лица и която е свързана с личните им данни.

– Разгледана е и хипотезата, при която частният обвинител, гражданският ищец или гражданският ответник не са упълномощили повереник и не са поискали назначаването му от съда, но в същото време са посочили свидетел, който е допуснат и поради наличието на застрашеност същият е установен като субект на процесуално-правна защита. Тук възниква въпросът относно правото на съответния субект, конституиран и като страна в съдебното производство да осъществява непосредствен личен достъп до посочения от него защитен свидетел. Според разпоредбата на чл. 123, ал. 5 от НПК правото на непосредствен достъп до защитения свидетел е осигурено за съответните компетентни органи на досъдебното производство и съда, както и за конституираните в процеса защитник и повереник в качеството им на страни, но само по отношение на свидетеля, който е посочен от самите тях. Следва да се приеме *de lege ferenda*, че не съществува процесуална пречка за субекта на процеса, който не ползва правна помощ от повереник да получи правото на непосредствен личен достъп до посоченият от него защитен свидетел, независимо от вида на взетата мярка, съобразно разпоредбата на чл. 123, ал. 2 от НПК или нормите на ЗЗЛЗВНП. В този случай достъпът до свидетеля ще остане ограничен само за страната по защитата.

Извън хипотезата на задължителното участие на защитник, би могло да се предложи идентично решение и по отношение на обвиняемия, който не е упълномощил защитник и не е поискал от съответния орган на наказателното производство да му бъде назначен такъв, въз основа на разпоредбата на чл. 94, ал. 1, т. 9 от НПК. (Тук би могла да се включи и хипотезата на изричен отказ от упълномощен защитник без замяната му с друг, когато отказът е допустим.) В

[Type text]

същото време обвиняемият е посочил свидетел, спрямо когото е постановена защитна мярка. Изправен пред тази хипотеза, законодателят би следвало *de lege ferenda* да осигури на обвиняемия непосредствен личен достъп до посочения от самия него защитен свидетел, с оглед разкриването на обективната истина в наказателния процес. При това положение ще бъде допустима и очната ставка между тях, а анонимността на свидетеля ще бъде запазена по отношение на повереника, респ. представляваните от него лица.

Въз основа на изложеното се предлага *de lege ferenda* съответно пълноценно допълнение в разпоредбата на чл. 123, ал. 5 от НПК, според което би следвало да се включи изрично правото на непосредствен достъп до защитения свидетел и на лицата, които са го посочили и които не са процесуално представлявани от защитник и повереник.

– Съществено важен проблем, визиран в настоящото наказателно-процесуално законодателство представлява предоставената възможност за съвкупно използване само на показанията, депозирани от свидетел, чиято самоличност е съхранена в тайна и тези на служителя под прикритие, в качеството му на свидетел като основа за повдигането на обвинение, както и на постановяването на осъдителна присъда. С оглед отстраняването на тази реална процесуална възможност, която води до цялостно опорочаване на наказателното производство, следва да бъде въведена нова законодателна редакция в текста на чл. 124 от НПК, а именно: Обвинението и присъдата не могат да се основават само на показанията на свидетели, дадени по реда на чл. 141 **и** на чл. 141а. от НПК.

В този смисъл е представен и процесуалният проблем *de lege lata*, породен от изменението към разпоредбата на чл. 177, ал. 1 от НПК, действащо от 2010 г. насам. С посочената норма законодателят установява правилото, според което „Обвинението и присъдата не могат да се основават само на данните от специалните разузнавателни средства.“, заличавайки неговото продължение: „... както и само на тях и на показанията на свидетели с тайна самоличност.“ Счита се, че с отразената по-горе промяна на процесуалната разпоредба от НПК се предизвиква съществено несъответствие с нормативните правила на чл. 56 и на чл. 121, ал. 1 и ал. 2 от Конституцията на РБ, както и с тези на чл. 6, т. 1, изр. 1, във връзка с чл. 6, т. 3, буква „d“ от Конвенцията за защита правата на човека и основните свободи поради накърняване правото на справедлив наказателен процес. Съдържанието в разпоредбата на чл. 177, ал. 1 от НПК не съответства и на нормите към чл. 14, т. 1, изр. 1, във връзка с чл. 14, т. 3, буква „e“ от Международния пакт за граждански и политически права, установяващи равенството на всички лица пред съдилищата и трибуналите. Според същите норми от Пакта всяко лице има право на справедливо и публично разглеждане на каквото и да е наказателно обвинение срещу него от компетентен, независим и безпристрастен съд, установен със закон. Дисертационният труд съдържа достатъчно съображения, които доказват необходимостта от незабавното възстановяване *de lege ferenda* на първоначалния нормативен текст в разпоредбата на чл. 177, ал. 1 от НПК, а именно: „Обвинението и присъдата не

[Type text]

могат да се основават само на данните от специалните разузнавателни средства, както и само на тях и на показания на свидетели с тайна самоличност.“

В бъдещото законодателство следва да бъде установено и още едно допълнение на текста към разпоредбата на чл. 116, ал. 1 от НПК, според което: Обвинението и присъдата не могат да се основават само на самопризнанието на обвиняемия, *както и само на него, на показанията на свидетели с тайна самоличност и на данните от специални разузнавателни средства.* Предложените промени в нормативната уредба на кодекса се намират в пълно съответствие с принципите за оценката на доказателствения материал по вътрешно убеждение и разкриването на обективната истина, регламентирани от разпоредбите на чл. 13 и на чл. 14 от НПК.

– В настоящия научен труд е посочена изрично и необходимостта от въвеждане *de lege ferenda* на съответен специален престъпен състав в особената част от НК, постановяващ налагането на наказателна отговорност за всяко лице, което осъществи само̀ или чрез друго̀ противозаконни принудителни действия, за да изтръгне от обвиняем, свидетел или вещо лице съответно признание, показание, заключение или информация.

– Подчертана е и нуждата от изясняване на понятието за „фактическо съжителство“ в допълнителните разпоредби на НПК, с оглед правилното и изчерпателно очертаване на кръга от участниците в процеса.

– В хода на изследването се предлага обективно разширяване на кръга от престъпления, при извършването на които би могла да бъде предоставяна защита спрямо съответните застрашени субекти по силата на специалния ЗЗЛЗВНП. Като пример за осъществяване на посоченото предложение би могла да послужи липсата на законодателно установяване в разпоредба на чл. 123, ал. 1 от НПК на имота, респ. имуществото на свидетеля, както и това на неговите възходящи, низходящи, братя, сестри, съпруг или лица, с които се намира в особено близки отношения като обект на застрашеност. При това положение следва да се отрази необходимостта от законодателно конкретизиране *de lege ferenda* на защитата върху имуществените права на застрашените лица в съответната разпоредба от НПК. Въз основа на посочения недостатък *de lege lata* се изключва приложението на „Глава пета“ от НК, въз основа на която биха могли да подлежат на наказателно преследване и редица от престъпленията против собствеността.

– Друго несъвършенство в текста на кодекса съществува и към разпоредбата на чл. 123, ал. 4 от НПК по отношение на указания в нея субект на защита. Законодателят неправилно е отразил свидетеля като единствения субект, в чиято защита се постановява съответния общ процесуален акт, без да конкретизира и останалите застрашени лица, спрямо които би могла да бъде осигурена защитната мярка „Лична физическа охрана“. Именно тази непълнота в посочената разпоредба следва да бъде отстранена *de lege ferenda*.

– По повод актовете, постановяващи защитата на застрашени лица, чиито показания, обяснения или информация са от съществено значение за наказателното производство, се отбелязва друг сериозен недостатък, свързан с

[Type text]

липсата на възможност за тяхното обжалване. Същото несъвършенство се отнася и за актовете, с които компетентният орган отказва предоставянето на защита или прекратява действието на взетата защитна мярка, независимо от изложените в тях основания. Посочената отрицателна страна относно действието на съответните актове следва да бъде поправена посредством установяването *de lege ferenda* на възможността за обжалване, за да не се прегражда пътя за защита на застрашени лица, които биха могли да допринесат за правилното и законосъобразно провеждане и приключване на наказателни дела със справедлива присъда.

– С оглед прецизното изпълнение на процедурата по включване на застрашеното лице в Програмата за защита съобразно специалния ЗЗЛЗВНП, следва да бъде разгледано мотивираното писмено предложение от компетентния наказателно-процесуален орган до Съвета по защита. Съгласно изискванията на закона посоченото предложение трябва да бъде придружено с писмена декларация от застрашеното лице относно неговото семейно и материално състояние, както и относно задълженията му към трети лица. Към същото предложение, обаче е наложително и прилагането на изричното писмено съгласие на застрашеното лице, което представлява една от основните предпоставки за предоставяне на необходимата защита. Ето защо се налага извършването *de lege ferenda* на съответната корекция, с която да бъде отразено и прилагането на изричното съгласие на лицето към посоченото по-горе писмено предложение до Съвета по защита. По същия начин следва да се подчертае и нуждата от въвеждане на конкретизация относно начина, по който ще бъдат изпълнени съответните защитни мерки като задължителен реквизит от положителните решения на Съвета по защита, както и от споразуменията за защита. Последното е особено важно в случаите, когато се налага промяна и на външни физически белези на защитеното лице.

В тази връзка тук биха могли да бъдат включени и хипотезите, при които се налага незабавна промяна във вида на предоставената защита поради новонастъпили обстоятелства, както и при промяната на вида и срока на взетата защитна мярка по силата на служебното искане от органа, направил предложението за включване в Програмата за защита. При тези хипотези законодателят отново е пропуснал да конкретизира легалното уведомяване на защитеното лице за извършената промяна от страна на ръководителя на Бюрото по защита, както и задължителното изискване относно изричното съгласие на защитения, представено в писмена форма.

В научното изследване е посочена още една непълнота към разпоредбите на ЗЗЛЗВНП относно необходимостта от изричното писмено съгласие на застрашеното лице. Същото не е визирано като задължително изискване и при наличието на хипотезата, в която е извършено *ex officio* предложение за предоставяне на защита към Съвета по защита на застрашени лица. Разпоредбата на чл. 15, ал. 3 от ЗЗЛЗВНП предвижда въпросното съгласие само в случаите, когато искането е отправено от разследващия орган, наблюдаващия прокурор или от началника на мястото за лишаване от свобода. Отбелязаният по-горе

[Type text]

недостатък на специалния ЗЗЛЗВНП би следвало *de lege ferenda* да бъде отстранен посредством въвеждането на съответните законодателни промени с оглед конкретното изясняване на необходимостта от изричното писмено съгласие на застрашеното лице и в случаите, в които предложението за предоставяне на защита се прави служебно от съответния компетентен орган – окръжния прокурор, а в съдебното производство – от съдията-докладчик по конкретното наказателно дело.

§ 5. Практическо значение на научното изследване

Законодателното развитие и усъвършенстване на института, свързан със защитата на свидетеля в наказателното производство има важно практическо значение за борбата срещу организираната престъпност, корупцията и наркотрафика в национален и международен мащаб. Широката обществена значимост на изследваните проблеми по темата обосновава необходимостта от разрешаването им с оглед ефективното функциониране на наказателното правораздаване.

Изследваните въпроси, включени в предмета на научното изследване имат своята значима теоретична стойност, която би могла да бъде съответно приложима и в съдебната практика. По отношение на нормоворчеството значимостта на дисертационния труд се изразява в представените конкретни предложения *de lege ferenda*, чиято цел е свързана със систематиката, пълнотата, непротиворечивостта, усъвършенстването и развитието на правната уредба по разглежданата проблематика. В областта на правоприлагането значението на изследването е подчертано в детайлното разглеждане на особеностите на свидетелската защита, като конкретните правни изводи биха могли да послужат като критерии за практическото прилагане при този вид закрила.

Представените задълбочени анализи, изводи и нови предложения в настоящия дисертационен труд биха могли да осъществят реален принос към развитието на бъдещото нормотворчество, с оглед усъвършенстване на законодателството в областта на свидетелската защита, както и относно правоприлагането при решаване на редица правни казуси. Поради своята висока стойност същите биха могли да бъдат използвани в научната теория и практика от водещи и бъдещи юристи.

§ 6. Обем и структура на труда

Представеният дисертационен труд е в обем от 306 страници, структуриран в увод, изложение, развито в три глави със съответните параграфи и заключение, съдържащо резюме на получените резултати. Същият включва 218 бележки под линия и библиографски списък, който се позовава на общо 129 източника. Изследването е съставено съобразно неговия предмет и цели.

Авторефератът отразява основните научни и научно-приложни приноси.

II. СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Глава първа

ПРОЦЕСУАЛНО-ПРАВЕН СТАТУТ НА СВИДЕТЕЛЯ В БЪЛГАРСКОТО НАКАЗАТЕЛНО ПРОИЗВОДСТВО ОСНОВНИ СРАВНИТЕЛНО-ПРАВНИ АСПЕКТИ ОТНОСНО ИНСТИТУТА „ЗАЩИТА НА СВИДЕТЕЛЯ“ В НАКАЗАТЕЛНИЯ ПРОЦЕС НА НЯКОИ ЕВРОПЕЙСКИ И ДРУГИ ДЪРЖАВИ

§ 1.1. Обща характеристика

Първата глава от изложението е посветена на процесуално-правния статут на свидетеля в българското наказателно производство, както и на някои от основните сравнително-правни аспекти относно института „Защита на свидетеля“ в наказателния процес на редица европейски и други държави.

Представен е общ преглед на законодателната уредба във връзка със субектите на наказателното-процесуални отношения, намиращи се извън кръга на субектите на процеса, но включени в общия обхват от участници в наказателното производство. Конкретизирани са и основните международни принципи, определящи наказателно-правната политика на Република България в законодателната област на защитата на свидетеля и правата на обвиняемия. В този аспект е установена необходимостта от самостоятелно криминализиране на действията, свързани със заплахата срещу свидетеля, както и от предоставянето на специална защита спрямо жертвите на трафика на хора.

§ 1.2. Понятие и дефиниции за „свидетел“ и „защитен свидетел“ по смисъла на българското наказателно-процесуално законодателство

Към този параграф е изготвен сравнително-правен обзор относно същността на понятията „свидетел“ и „защитен свидетел“ по смисъла на българското и на европейското наказателно-процесуално законодателство.

Представят се дефинициите за „свидетел“ и „защитен свидетел“, както и обосновано предложение за легалното им включване *de lege ferenda* в допълнителните разпоредби на НПК.

„Свидетел“ по смисъла на НПК може да бъде всяко физическо лице, което е психически и физически способно да възприема правилно фактите и обстоятелствата, относими към разследваното престъпление, както и да ги съхранява и възпроизвежда в достоверни свидетелски показания.“

„Защитен свидетел“ по смисъла на НПК може да бъде реално застрашеният – пряко или непряко свидетел, спрямо когото е предприета незабавна, временна или постоянна защитна мярка.“

§ 1.3. Легални дефиниции на понятието за „свидетел“ и „застрашено лице“, ползващо се от мерките за защита на свидетеля съобразно европейското законодателство

Анализирани са легалните дефиниции за „свидетел“ и „застрашено лице“, съответно „застрашен свидетел“ съгласно Резолюцията на ЕС за защита на свидетелите в борбата срещу международната организирана престъпност, Препоръка No. R (97) 13 на Съвета на Европа (СЕ) относно заплахите срещу свидетелите и правата на обвиняемия, респ. защитата и други международни актове.

Посочени са и отделните определения във вътрешната наказателно-процесуална система на Белгия и Нидерландия.

§ 1.4. Процесуални права на свидетеля

Конкретизирани са правата и задълженията на свидетеля, които формират неговия статут в процеса, както и отговорността му във връзка с предоставянето на показания и извършването на съответния разпит.

Разгледани са основните и най-важни привилегии и задължения на свидетеля, свързани с неговия разпит, а именно:

– Задължението на компетентния разпитващ орган да разясни предварително неговите права, визирани в нормите на НПК;

[Type text]

- Правото на свидетеля да депозира свободно, спокойно и независимо своите показания, без каквато и да било принуда;
- Изрично уредената от НПК възможност за свидетеля да възстанови спомените си относно съответното събитие, независимо от продължителността на периода от време, който е отминал след извършването на деянието. В тази връзка е посочено правото на свидетеля да си служи с писмени бележки за цифри, дати и други факти;
- Правото на свидетеля да иска отмяна на актовете, които накърняват неговите права и законни интереси;
- Правото на възнаграждение и възстановяване на разноските, които свидетелят е направил във връзка с делото;
- Правото на свидетеля да предостави показанията си с помощта на преводач, респ. тълковник, както и правото му да използва адвокатска консултация;
- Не на последно място се посочва и правото на защита на свидетеля;
- Задължението и отговорността на свидетеля за явяване на разпит и за предоставяне на свидетелски показания пред компетентния процесуален орган, както и за неразгласяване на материалите по делото;
- Задължението на свидетеля за предоставяне на образци за сравнително изследване;
- Наказателната отговорност на свидетеля за лъжесвидетелстване;
- Правото на свидетеля да се откаже от свидетелстване и право да не дава показания относно конкретни обстоятелства.

Отразени са множество от престъпленията против правосъдието, визирани в особената част на НК, които са относими и към материалните наказателно-правни санкции за свидетеля.

§ 1.5. Лица, които не могат да бъдат свидетели

В този параграф е отразено принципно регламентираното положение, че като свидетели не могат да встъпят физическите лица, които са участвали в същото наказателно производство, но в друго процесуално качество, както и съответните изключения от този принцип, установени от НПК. Кодексът установява и забраните за предоставяне на свидетелски показания в наказателното производство, засягащи определени групи лица. Конкретизирана е липсата на разпоредба, поставяща възрастови ограничения по отношение на свидетелите, както и специфичното регламентиране на „Особени правила за разглеждане на дела за престъпления, извършени от непълнолетни“.

§ 1.6. Лица, които могат да откажат да бъдат свидетели

Посочени са хипотезите по отношение на т. нар. процесуална годност на лицата да бъдат свидетели. В тази връзка НПК очертава изрично кръга от лица, които имат правото да се откажат от предоставянето на свидетелски показания, а именно: съпругът, възходящите, низходящите, братята и сестрите на обвиняемия, както и лицето, с което той се намира във фактическо съжителство.

Другата хипотеза относно процесуалната способност за свидетелстване е свързана с правото на отказ на свидетеля от предоставяне на определен вид показания, независимо от това, че не се е възползвал от правото си на отказ да свидетелства. Такива са показанията по въпроси, отговорите на които биха увеличили в извършване на престъпление самия свидетел, неговите възходящи, низходящи, братя, сестри, съпруг или лице, с което той се намира във фактическо съжителство.

В разпоредбата на чл. 121, ал. 2 от НПК се определя отделно още една група обстоятелства, относно които свидетелят не може да бъде разпитван, а именно: обстоятелствата, които са му били поверени в процесуалното качество на защитник или повереник по предходни наказателни дела.

§ 1.7. Придобиване на процесуално-правен статут на защитен свидетел

Анализирана е правната възможност, предоставена от НПК за получаване статут на защитен свидетел спрямо всяко лице, което е придобило качеството на свидетел в наказателното производство. Свидетелят би могъл да поиска от прокурора, съдията-докладчик или от съда, в зависимост от стадия, на който се намира наказателно-процесуалното развитие да вземат мерки за неговата незабавна защита.

Освен процесуалната способност за отправяне на мотивирано искане в устна или писмена форма, кодексът предоставя на свидетеля и правото му за даване на съгласие при предприемането на защитна мярка спрямо него. В тази връзка се посочва необходимостта от наличието на съответните процесуални предпоставки за допускане на свидетелската защита при условията на НПК и/или тези на ЗЗЛЗВНП.

Отразени са и главните фактически качества относно необходимата закрила, а именно: неотложност и незабавност.

§ 1.8. Сравнително-правно изследване на специалните Програми за защита на свидетели в законодателствата на някои европейски и други държави

В настоящото изследване е представена обща характеристика относно развитието на законодателството на Европейския съюз (ЕС) в областта на защитата на свидетелите и сътрудниците на правосъдието, както и необходимостта от изграждане на съответната хармонизирана европейска система. Засиленият интерес от международно сътрудничество в тази посока се обосновава от съвременните тенденции, свързани с нарастването на активността при трансграничната организирана престъпност. Нуждата от обсъждане на законодателните мерки относно сътрудничеството на свидетели на ниво ЕС е предизвикана и от важната роля на този правен институт за успешното приключване на всеки етап от наказателното производство.

В тази връзка защитата на свидетелите и гражданите, които сътрудничат на съдебния процес бе заложена като приоритетна инициатива в законодателната и работна програма на Комисията на европейските общности за 2007 г. При изготвянето на подробен анализ относно законодателната и обща практика в областта на свидетелска защита на национално, европейско и международно равнище Комисията изгради редица основни изводи и препоръки.

Международно-правната уредба в областта на института „Защита на свидетеля“ се състои от юридически правила, които са предмет на:

- Законова уредба, визирана в общи нормативни актове като Наказателен кодекс (НК) и НПК или в специален закон, посветен на материята относно защитата на свидетеля;
- Международно-правни стандарти в областта на защитата на свидетелите;
- Съответни актове на Европейския съюз;
- Комплексен подход, при който правната уредба се открива в различни по вид нормативни документи – както в общ закон, така и в специални нормативни актове;
- Съдебни прецеденти;
- Национални програми за защита на свидетелите, създадени на ниво изпълнителна власт.

В някои държави е възприето следното разрешение: материята относно защитата на свидетеля да се урежда в общ по своя характер нормативен акт – НК и/или НПК, където се закрепват на съответното място особените наказателно-правни състави, инкриминиращи както противоправното поведение срещу свидетелите, така и проблематиката относно тяхната защита. В отделни процесуално-правни разпоредби са разгледани предпоставките за предоставяне на специална свидетелска защита, както и мерките, в които се изразява. Посоченият законодателен подход се прилага в Нидерландия, Белгия, Франция и Австрия. Предприемането на защитни мерки в Австрия се осъществява от

[Type text]

специален отдел на полицията и бива регулирано от австрийския федерален Закон за полицията по сигурността.

В Кодекса на Съединените щати (Глава 18, член 3521 и посл.) също е предвидена специална защита на свидетеля, а на щатско ниво закрилата е уредена в НК на щата Калифорния.

Другият законодателен подход е свързан с подробното и изчерпателно регулиране на материята в специален закон, посветен изцяло на уреждане на защитата на свидетеля. В Република Чехия е приет „Закон за специалната защита на свидетели и други лица във връзка с участието им в наказателно производство и за изменение на Закон № 99/1963 Граждански правен Кодекс“. В Русия е постановен Федерален Закон за защита на пострадали, свидетели и други участници в наказателното производство. На законово ниво е уредена материята, свързана със защита на свидетеля и в Италия и Румъния.

Подходът на използване на съдебни прецеденти се среща в държави, принадлежащи към англо-саксонската правна система и най-вече в Обединеното Кралство (Великобритания). Представените от тях разрешения на проблемите допълват и конкретизират законодателната уредба. Въз основа на съдебните прецеденти се взема и решение за създаване на съответната национална система за защита на свидетелите

Подобно на повечето държави-членки на Съвета на Европа законодателство на РБ регламентира защитата на застрашени лица в производството по наказателни дела с помощта на отделен правен акт. За първи път в РБ бе обнародван специален Закон за защита на лица, застрашени във връзка с наказателно производство, който влезе в сила на 25 май 2005 г., след изтичането на шестмесечния период „*vacatio legis*“, предвиден от законодателя.

Основните действащи към момента правни актове на ЕС са Резолюцията за защита на свидетелите в борбата срещу международната организирана престъпност (95/C 327/04, от 23.11.1995 г.) и Резолюцията относно лицата, които сътрудничат в рамките на наказателното производство в борбата срещу международната организирана престъпност – 1996 г. Възможността за предоставяне на облаги в замяна на информация се предвижда и в други международни актове, например в Рамковото решение на Съвета на ЕС относно тероризма (ОВ L 164, 22.06. 2002 г., стр. 3, Член 6.), както и в Рамковото решение на Съвета относно правното положение на жертвите от престъпления в наказателното производство (ОВ L 82, 22.03. 2001 г., стр. 3, Член 8.).

Функционирайки в нормативната уредба на националните законодателства и регионални споразумения (актовете на ЕС и СЕ), институтът на свидетелската защита е предмет на правна регламентация и на по-широко международно ниво. Още с приемането на Конвенцията против изтезанията и други форми на жестоко, нечовешко или унижително отнасяне или наказание от Общото събрание на ООН се прогласява в разпоредбата на чл. 13, че „всяка държава – страна по Конвенцията ... взема мерки за осигуряване защита на жалбоподателя и свидетелите срещу всякакво малтретиране или заплашване, вследствие на неговата жалба или свидетелски показания“.

През 1984 г. ООН приема и Декларацията относно основните принципи на правосъдието, отнасящи се за жертвите на престъпления и жертвите на злоупотреба с власт. Същата предвижда вземането на мерки за обезпечаване на сигурността и защитата на жертвите, техните семейства и свидетелите срещу заплахи и отмъщения (вж. разпоредбата на чл. 6 “г”).

Правото на защита на свидетелите е установено и в международно-правните актове на създадените *ad hoc* международни наказателни съдилища под егидата на ООН – Международният наказателен съд за бивша Югославия (1993 г.), Международният наказателен съд за Руанда (1994 г.), както и постоянно действащият Международен наказателен съд в Хага.

В резултат на обобщения анализ относно законодателството и практиките на държавите-членки на ЕС се стига до редица конкретни изводи. Някои от тях са свързани със следните проблеми:

– При разработването на правните системи и програми относно свидетелската защита е необходима по-добра координация между съответните власти на държавните и международните органи на ЕС, включително Европол и СЕ. В тази насока трябва да се вземе предвид факта, че съществува голямо разнообразие от законодателни и административни структури в посочените страни, както и този, че това е област, която се развива непрекъснато.

– Значителна пречка в борбата срещу организираната престъпност се явяват различията, съществуващи в националното наказателно право и процес на държавите-членки.

С оглед улесняване на трансграничното сътрудничество в борбата срещу организираната престъпност трябва да се имат предвид използването на съвременните разработки на технологиите и на информационното общество (например видеовръзката) относно защитата на свидетелите. Посочените разработки следва да се използват по-широко от правоприлагащите органи, включително при защитата на свидетелите.

Въз основа на изложеното, с цел развитие на законодателната дейност в областта на защитата и подкрепата на свидетелите би могло да се препоръча използването на специалната финансова „Програма за предотвратяване и борба срещу престъпността“ за периода 2007–2013 г. Специфичната тема и цел на посочената Програма подчертават важността на проблема на ниво ЕС. Тук са разгледани частично и стандартите, които регулират националните Програми за защита на свидетелите, визирани в съответното вътрешно законодателство.

Във Великобритания е създадена единна Национална система за защита на свидетелите, която се използва в случаите на сериозна опасност за сигурността на тези лица. Чрез Системата обучени полицейски служители предоставят *ad hoc* защита на свидетели, изразяваща се в смяна на местожителството, промяна на самоличността, както и отпускане на определена финансова сума. Защитата се осъществява неофициално и на неформална основа за разлика от САЩ и Канада, където се предоставя формална защита спрямо свидетелите чрез спазване на съответните законодателни разпоредби.

[Type text]

Национална правна система съществува и в Дания, но тя се отнася предимно до закрила на жертвите на престъпления, свързани с трафика на хора. За всяко пострадало лице се осигурява специален служител за връзка, чиято задача е да улесни контакта между полицията и пострадалия при разследване на престъплението, както и да му оказва бърза и ефективна полицейска защита при необходимост.

В хода на научното изследване са конкретизирани най-важните сравнително-правни законодателни аспекти от защитата на свидетелите, а именно: основанията за допускане на свидетелската защита и в частност заплахата като главна предпоставка; правната същност и съдържанието на защитната мярка „Запазване на самоличността на свидетеля в тайна“, както и на други защитни мерки; компетентната дейност по осигуряване на юридическа и психологическа помощ от специално назначени лица; процедурите по предоставяне на временна защита и установяването на предварителна временна защита в законодателствата на Австралия, Италия и САЩ; основанията за прекратяване на защитата на свидетеля; компетентните органи по приложението на защитните мерки.

Глава втора

ПРАВНА ОСНОВА И СЪЩНОСТ НА ИНСТИТУТА НА ЗАЩИТЕНИЯ СВИДЕТЕЛ В БЪЛГАРСКОТО НАКАЗАТЕЛНО ПРОИЗВОДСТВО

§ 2.1. Въведение

Изложението във втората глава от изследването е най-широко развито с оглед установяването на правната основа, както и същността на самия институт „защитен свидетел“.

Правният институт на защитения свидетел е въведен за първи път в българското законодателство през 1997 г., когато се прие новата разпоредба на чл. 97а от Закона за изменение и допълнение на Наказателно-процесуалния кодекс (ЗИДНПК). След промените, визирани през 1999 г. и 2003 г., регламентът на свидетелската защита бе пренесен в новия НПК, който доразвива някои от нормите на предхождащия го процесуален закон и въвежда нови принципни положения във връзка с приложението на тази специфична правна материя.

Защитата на свидетеля е регламентирана сравнително късно в българското законодателство. Този извод се налага от факта, че към 1997 г. същата вече е визирана като значим елемент от основните наказателно-правни средства, насочени към борбата с тежките умишлени престъпления и организираната престъпност на европейско и световно равнище. Законодателят обаче е подходил рационално по отношение на въведените различни видове мерки за защита на свидетеля, съобразявайки българската юридическа и

[Type text]

икономическа действителност. Основният подход е свързан с процесуалната и обективна бързина при прилагането на защитните мерки спрямо свидетеля и/или определени от закона негови близки лица и роднини. С оглед спазването именно на този главен принцип, законът изрично определя защитата като „незабавна“ в действащата разпоредба на чл. 123, ал. 1 от НПК.

Необходимостта от създаване на конкретна правна рамка от мерки за борба срещу тежките умишлени престъпления и организираната престъпност наложи приемането на специален закон, който урежда реда и условията за осигуряване на специална закрила от страна на държавата. ЗЗЛЗВНП регламентира специфичната защита, която следва да бъде предоставена на по-широк кръг участници в наказателния процес. Същата се осъществява посредством специална Програма за защита на застрашени лица, включваща значително повече на брой защитни мерки в сравнение с предвидените в НПК.

Свидетелската защита в РБ е допустима само по отношение на наказателното правораздаване. Главно средство за нейното осъществяване е запазването в тайна на истинската самоличност на свидетеля.

§ 2.2. Наказателно-процесуални предпоставки за допускане на защитата на свидетеля и другите застрашени лица

Допускането на защитата на свидетеля и другите застрашени лица се осъществява при условията на НПК, както и съгласно разпоредбите на специалния ЗЗЛЗВНП, които обхващат в цялост Програмата за защита.

Предприемането на незабавна защита чрез средствата на кодекса е допустимо винаги, когато възникнат необходимите за това предпоставки, независимо от процесуалния стадий в развитието на наказателното производство. Последният извод се съставя благодарение на изрично изброените държавни органи в разпоредбата на чл. 123, ал. 1 от НПК, които са компетентни да вземат съответната защитна мярка. При възникване на регламентираните предпоставки прокурорът, съдията-докладчик или съдът, осъществявайки функцията по процесуалното ръководство на делото, решават и въпроса, свързан с предоставянето на свидетелска защита. Следователно, всеки реално застрашен свидетел или неговите възходящи, низходящи, братя, сестри, съпруг или лица, с които се намира в особено близки отношения ще имат процесуалната възможност да получат незабавна защита във всеки един момент от развитието на наказателното производство. Процесуалната защита би могла да бъде предоставена за свидетели, посочени както от обвинението, така и от защитата в процеса.

Основателното предположение, съставено от компетентния орган относно възникването на реална опасност в резултат на свидетелстването, както и искането или съгласието на застрашеното лице, са две кумулативно дадени от НПК предпоставки за предприемане на защитна мярка, независимо от фазата на процесуално развитие - досъдебна или съдебна.

Към този параграф са отразени и процесуалните особености при допускане защитата на служителя под прикритие. Същият не би могъл да бъде разпитван като свидетел в случаите, при които е налице достатъчно обосновано предположение, че в резултат на свидетелстването може да възникне реална опасност за живота или здравето на служителя, на неговите възходящи, низходящи, братя, сестри, съпруг или лица, с които се намира в особено близки отношения, както и ако това се оказва пречка за изпълнение на неговите функции.

Допускането на наказателно-процесуална защита при условията на ЗЗЛЗВНП е предпоставено от получаването на статут на „защитено лице“ по силата на същия специален закон. Статутът по своята същност представлява основната юридическа предпоставка, необходима за включване на съответното застрашено лице в Програмата за защита, както и за нейното осъществяване. С приемането на статута на защитено лице, свидетелят или неговият роднина, респективно близък, се задължават да спазват определеното от закона процесуално поведение.

В българското законодателство съществуват два режима за включване на застрашеното лице в Програмата за защита. Първият от тях е визиран в разпоредбата на чл. 123, ал. 8 от НПК и е свързан с предварително взета защитна мярка по силата на същия кодекс. Според другия режим се осигурява специална защита за законно определените застрашени лица от ЗЗЛЗВНП в случаите, когато те не могат да бъдат защитени при условията, реда и със средствата, предвидени от НПК. Действието на Програмата за защита има еднаква правна сила, независимо от това чрез кой от двата закона започва процедурата по включването на лицето в нея. И при двете посочени хипотези защитата се налага в хода на провежданото наказателно производство, без оглед на неговата фаза.

§ 2.3. Същност, обхват и класификация на мерките за защита

Основната цел на регламентираните от закона защитни мерки е свързана с осигуряването на процесуална и специална защита от страна на държавата, гарантираща безопасността на свидетеля, на определен кръг негови роднини и близки лица, както и на други участници в наказателния процес. Главната задача на посочената цел е да предпостави събирането на показания, обяснения или информация, които са от съществено доказателствено значение за наказателното производство. Непосредствената цел на предоставяната държавна закрила е да окаже съдействие в борбата с тежките умишлени престъпления и с организираната престъпност.

Защитните процесуални мерки са визирани комплексно от законодателя в двата най-важни за застрашените лица закона, а именно НПК и ЗЗЛЗВНП. Същите се свеждат до: съхраняване в тайна самоличността на свидетеля; опазване на неговия живот, здраве или имущество посредством лична физическа охрана от органите на МВР, вкл. и чрез използването на СРС; временно настаняване на безопасно място; временна промяна на местоживеенето,

[Type text]

местоработата, респ. на учебното заведение или настаняване в друго място за изтърпяване на наказанието. Пълната промяна на самоличността е визирана в ЗЗЛЗВНП като изключителна защитна мярка (вж. разпоредбите на чл. 6, ал. 1, т. 5 и ал. 4 от ЗЗЛЗВНП).

Характерна особеност по отношение на всички защитни мерки е тази, че отделните им видове могат да се кумулират помежду си, независимо от това дали са визирани от НПК или от специалния ЗЗЛЗВНП. Същите могат да бъдат предприети и да действат ефективно дори когато две или повече от тях са постановени спрямо едно лице, макар от различни органи, чиято компетентност произтича от двата, посочени по-горе закона.

Във връзка с правилното и резултатно приложение на защитните мерки съответните наказателно-процесуални органи, както и останалите държавни служители трябва да полагат усилия за осигуряване на дължимото уважение спрямо личното достойнство, правата и законните интереси на защитените лица. Наличието на реална опасност предпоставя изискването за специално отношение към личността на застрашените, съответстващо в най-голяма степен на тяхното положение.

Отделено е специално внимание на изискването за своевременност при определянето, предприемането и реализирането на възможно най-благоприятната защитна мярка с оглед ефективната закрила на свидетеля и в частност на неговата самоличност.

По отношение на своята класификация защитните мерки могат да бъдат разпределени и представени в отделни категории съобразно различни юридически критерии и/или фактически признаци. Като пример за такива критерии и признаци би следвало да се посочат:

- нормативната уредба, която постановява основанията за предприемане на съответната защитната мярка, респ. мерки, а също и техния ред за прилагане;
- вида, характера и продължителността на мерките за защита;
- степента на тяхното приложение;
- средствата и начинът, по който се осъществяват постановените защитни мерки, например със или без използването на СРС;
- срокът на валидността и правното действие на предприетата защита;
- различните категории субекти на защита;
- отделните проявни форми на опасността за застрашения субект, както и начините за нейното осъществяване;
- вида и характера на обекта, който се нуждае от правна защита и пр.

Защитата на застрашени лица би могла да се раздели условно на процесуална и специална. Процесуалната защита се предоставя чрез средствата, предвидени в НПК и съобразно посочените от него защитни мерки – т. нар. процесуални. Специалната защита се осигурява по реда и условията на специалния ЗЗЛЗВНП. Следователно, в зависимост от нормативния източник на постановената защита, защитните мерки биват: процесуални и специални. Почесто приложима следва да бъде специалната защита поради установения по-широк кръг от лица, спрямо които могат да се прилагат защитните мерки по

[Type text]

силата на специалния закон, както и поради по-големите възможности, предоставяни от визираните в него мерки.

Съобразно режима на ЗЗЛЗВНП защитата се предоставя само по отношение на наказателни дела от общ характер, образувани за: конкретно посочени престъпления, престъпленията против мира и човечеството, както и за всички престъпления от особената част от НК, извършени по индивидуално поръчение или в изпълнение на общо решение на организирана престъпна група. В тази връзка разпоредбата на чл. 4 от ЗЗЛЗВНП лимитативно изброява престъпните посегателства по отделните глави, раздели и членове, регламентирани от НК.

§ 2.4. Програма за защита на лица, застрашени във връзка с наказателно производство

Програмата за защита на застрашени лица е създадена в РБ с влизането в сила на специалния ЗЗЛЗВНП, уреждащ условията и реда за осигуряване на безопасността спрямо застрашени лица във връзка с участието им в дадено наказателно производство. Реалното осъществяване на Програмата е пряко обусловено и от правилното приложение на разпоредбите от НПК, особено онези от тях, които препращат към действието на правилата от специалния закон. Около година след влизането в сила на Програмата за защита, същата е визирана и като част от процесуалната регламентация относно защитата на свидетеля в новия НПК. Възможността за включване на защитеното по силата на НПК лице в Програмата е конкретно уредена в разпоредбата на чл. 123, ал. 8 от кодекса, посредством която специалният ЗЗЛЗВНП намира своето субсидиарно приложение.

По своята същност защитната програма представлява сложен комплекс от мерки, които се предприемат от определени държавни органи по отношение на застрашените лица, получили статут на защитени по силата на ЗЗЛЗВНП. Наложените защитни мерки, които са част от Програмата за защита, „са задължителни за всички държавни органи и длъжностни лица, както и за всички юридически и физически лица.“ – в тази връзка вж. разпоредбите на чл. 5, ал. 1 и ал. 2, както и тези на чл. 6, ал. 1, т. 1 – т. 5 от ЗЗЛЗВНП.

Разходите, свързани с изпълнението на защитните мерки се реализират за сметка на Програмата за защита. Необходимите за осъществяване на Програмата средства се осигуряват от бюджета на Министерството на правосъдието (МП) – вж. разпоредбите на чл. 13а., ал. 5 от ЗЗЛЗВНП, както и тази на чл. 20 от ППЗЗЛЗВНП.

Особено внимание се отделя на наказателно-процесуалните и останалите специализирани държавни органи, компетентни по прилагането на защитните мерки и осъществяването на Програмата за защита, както и на съответните издавани от тях юридически актове. Най-съществено правно значение за застрашеното лице има писменото споразумение, което сключва с Бюрото по

[Type text]

защита, тъй като от момента на неговото подписване лицето придобива статут на защитено.

Подробно анализирана е и специалната процедура по включване в Програмата за защита, като се посочват конкретните особености относно организацията, изпълнението и прекратяването на съответните защитни мерки.

§ 2.5. Защита на самоличността на свидетеля според европейското и българското наказателно законодателство

Централно място сред защитните мерки заемат свързаните със защитата на самоличността на свидетеля и на служителя под прикритие, съответно с тяхната анонимност.

Осигуряването на анонимност е основен способ за реализиране на правната защита относно самоличността на свидетеля в процеса. Същият би могъл да бъде прилаган на всеки етап от наказателното производство. Създадени са специални позитивно-правни правила, които регламентират анонимността относно самоличността на свидетеля, определяйки я в две различни форми на защита, а именно: запазване в тайна и/или пълна промяна на самоличността на свидетеля.

Специалният ЗЗЛЗВНП регламентира пълната промяна на самоличността като мярка с извънреден характер. Същата се предприема само в изключителни случаи, т. е. когато защитата не може да бъде осигурена чрез някоя от останалите мерки, включени в защитната програма. В този параграф от дисертационния труд са разгледани подробно правна същност, съдържанието, характерните особености, както и специфични проблеми, свързани с прилагането на защитната мярка „Пълна промяна на самоличността“. Представен е и сравнително-правен анализ относно промяната в самоличността на застрашени лица към законодателствата на някои европейски и други държави.

И двете защитни за самоличността форми водят до изменения в следните насоки:

- по отношение на общата процесуална организация на разследването;
- процесуалната и тактико-криминалистична организация на разпита на защитения свидетел.

Тук са разгледани и редица проблеми, свързани с непосредствения личен достъп до защитения анонимен свидетел.

В тази връзка е представено правното съдържание на понятието за анонимност, което според съвременното наказателно правораздаване в РБ би могло да бъде отразено *de lege ferenda* по следния начин: „Анонимността означава, че самоличността на свидетеля (идентификационните особености и подробни данни, свързани с нея) остава напълно неизвестна не само за страната по защитата, но и за частния обвинител, гражданския ищец и съответния повереник в случаите, когато свидетелят е посочен от обвиняемия или защитника в наказателния процес. С изключение на компетентните наказателно-

[Type text]

процесуални органи и допуснатите от тях лица при разпита, както и на посочените по-горе субекти на процеса, самоличността на защитения свидетел остава изцяло скрита за всички останали участници в наказателното производство и за обществото като цяло.”

Посочени са редица особености на общата процесуална организация относно защитата на самоличността на свидетеля и на служителя под прикритие.

Извършен е обстоен анализ на правната същност и съдържанието на защитната мярка „Запазване в тайна самоличността на свидетеля”, включително нейните специфични цели, приложение и характерни особености. Обърнато е специално внимание и на индивидуализацията на личността на защитения свидетел.

§ 2.6. Съдържание, организация и изпълнение на охранителните мерки по защита на лица, застрашени във връзка с наказателно производство

Този параграф отразява сравнително-правните аспекти от характеристиките на личната физическа охрана; промяната на местоживеенето (релокация), на местоработата или учебното заведение; временното настаняване на безопасно място и настаняването в друго място за изтърпяване на наказанието на съответното застрашено лице.

Личната физическа охрана в българското наказателно производство представлява мярка за временна защита на лица, чиято сигурност е застрашена поради предоставянето на свидетелски показания или извършването на друга процесуална дейност. Осигурява се от органите на МВР по силата на двата отделни нормативни акта – НПК и специалния ЗЗЛЗВНП, респ. ППЗЗЛЗВНП.

Промяната на мястото за живеене на застрашеното лице е една от специфичните видове временни охранителни мерки по защита, предвидена само от ЗЗЛЗВНП, съвместно с промяната на местоработата и/или учебното заведение, които са наложени от преместването. Същата е идентична и с временното настаняване на безопасно място, поради което е обособена от ЗЗЛЗВНП под формата на два различни вида защитни мерки, отграничени според продължителността на периода от време, за който застрашеното лице е настанено на безопасно място.

По отношение на застрашеното осъдено лице с влязла в сила присъда, охранителната защитна мярка е свързана с настаняването му в друго място за изтърпяване на наказанието. Тук законодателят е имал предвид главно наказанието “Лишаване от свобода”, което се изпълнява чрез настаняване на осъдените лица в определени за това места и подлагането им на поправително въздействие. Изследвано е и правното положение на осъдения, изтърпяващ наказанието „Пробация”, както и възможните промени в съответните пробационни мерки с оглед правилното и ефективно осъществяване на

[Type text]

Програмата за защита на лица, застрашени във връзка с наказателно производство.

Не на последно място е отделено специално внимание и на международно-правното сътрудничество при осъществяване защитата на застрашени лица, предвидена от НПК и ЗЗЛЗВНП.

Глава трета

СЪЩНОСТ И ЗНАЧЕНИЕ НА СВИДЕТЕЛСКАТА ЗАЩИТА В ОБЛАСТТА НА НАКАЗАТЕЛНО-ПРОЦЕСУАЛНОТО ДОКАЗВАНЕ

§ 3.1. Смисъл и съдържание на доказателственото право в българското наказателно производство

Значението на свидетелската защита за наказателно-процесуалното доказване в българското наказателно производство е визирано в глава трета на настоящия дисертационен труд. Тук се анализира смисълът и съдържанието на доказателственото право като се акцентира върху аспектите от разпита на свидетеля с тайна самоличност, както и този на служителя под прикритие.

Смисълът на наказателно-процесуалното доказване се изразява в разкриването на престъпленията, разобличаването на виновните лица, както и в правилното приложение на закона (вж. разпоредбата на чл. 1, ал. 1 от НПК), т.е. в осъществяването на непосредствената задача, която НПК поставя пред българската правосъдна система. С оглед изпълнението на тази основна обществена повеля, наказателният процес е призван да регулира наказателно-процесуалните действия и свързаните с тях правоотношения по реда и със средствата, предвидени в НПК.

Доказателственото право има важно практическо значение за наказателното производство поради своя значим принос в реализирането на основната цел на НПК, а именно: установяването на обективната истина относно извършеното престъпление, участието на обвиняемия в него и другите обстоятелства, свързани с предмета на доказване. Затова и законодателят отрежда централната част – Втора от НПК на юридическия институт „Доказване”.

За да изпълни ефективно своето съдържание и смисъл, наказателно-процесуалното доказване се нуждае от строго спазване изискванията на всички основни принципи, посочени от законодателя в разпоредбите на чл. 6 – чл. 22 вкл. от действащия НПК. Доказването осъществява своята решителна роля относно съдържанието, вида и значението на присъдата, която от своя страна отразява пълнотата и обективността на доказателствения материал.

§ 3.2. Разпит на свидетеля с тайна самоличност и на служителя под прикритие в българското наказателно производство

Разпитът на свидетели е един от основните и най-разпространени способи за събиране на гласни доказателствени средства и съответно за доказване в наказателния процес. В този параграф са изследвани разликите в процесуалния ред, принципите и условията при разпита, осъществяван по време на съдебното следствие от този, който се провежда в досъдебното производство. Отбелязано е и съществуването на специфични процесуални особености и криминалистични различия по отношение на тактическата подготовка, организацията и провеждането на разпита на малолетни, непълнолетни и пълнолетни свидетели. Отразени са основните характеристики при разпита на свидетеля, защитен чрез запазване в тайна на самоличността и на служителя под прикритие.

Специално място е отделено на субсидиарното използване на СРС спрямо другите способи на доказване (доколкото „съответните обстоятелства не могат да бъдат установени по друг начин или установяването им е свързано с изключителни трудности“), както и на въпроса за доказателствената сила на получените от тях данни – Вж. разпоредбата на чл. 172, ал. 2 от НПК.

Нормите на чл. 172, ал. 1 от НПК, както и на чл. 2, ал. 3 от Закона за специалните разузнавателни средства (ЗРС) посочват изчерпателно оперативните способи, които наред с техническите средства съставляват елемент на понятието “специални разузнавателни средства“. Единствено резултатите от способа “разследване чрез служител под прикритие” биват приобщавани към доказателствените материали по съответното наказателно дело под формата на свидетелски показания.

Конкретизирани са изчерпателно тежките умишлени престъпления, визирани в Особената част на НК, при разследването и доказването на които е допустимо субсидиарното прилагане на СРС.

Анализирано е специфичното приложение и ограничаването на някои ръководни правила във връзка с разпита на свидетеля, чиято самоличност е съхранена в тайна, а именно: публичността и състезателното начало в наказателното производство. Изградени са обосновани изводи относно спазването на редица основни принципни положения на НПК, гарантиращи правилното и ефективно осъществяване на процесуалните права и интереси, които носят другите участници по делото. Най-важното от тях се състои във факта, че защитеният свидетел следва да осъществява същите основни задължения и отговорности, каквито има и свидетелят, който не се намира под закрилата на защитна мярка. По отношение на защитения свидетел се прилагат същите основни изисквания от НПК, каквито важат и за провеждането на разпита на обвиняемия, респ. подсъдимия в наказателното производство. Друго важно процесуално обстоятелство, което гарантира спазването на правата и интересите на всички участници в наказателното производство е свързано с оценката и проверката на съда относно депозираните от защитен свидетел

[Type text]

показания. Последните се преценяват по вътрешно убеждение съобразно контекста на всички събрани по делото доказателства. Показанията, предоставени от свидетел, спрямо когото е предприета защитна мярка не притежават по-голяма тежест при сравнение с останалите свидетелски показания. Освен това протоколите за разпит на защитения свидетел се предявяват незабавно на обвиняемия и неговия защитник.

Подчертан е и важният факт, че за разлика от самоличността на служителя под прикритие, тази на защитения свидетел винаги е известна за съда и съответните органи на досъдебното производство. В тази връзка е характеризирано правото на непосредствен достъп до защитения свидетел, като и обстоятелството, че понятието за достъп не е равнозначно на разпит.

§ 3.3. Свидетелските показания в наказателното производство

По своята същност свидетелските показания представляват сведения относно фактите и обстоятелствата, които са станали известни на свидетеля или които той е възприел лично и следва да предостави по време на разпита. С оглед на своята допустимост в процеса свидетелските показания трябва да съдържат фактическите данни, които са били непосредствено възприети от свидетеля и в същото време са относими към предмета на доказване по разглежданото дело.

Особено внимание се отделя на доказателствената стойност относно показанията, дадени от свидетеля с тайна самоличност и от служителя под прикритие, както и на специалните правила, по които се провеждат техните разпити. В тази връзка са разгледани редица процесуални проблеми, породени в резултат от важни законодателни промени в разпоредбите на НПК. В края на тази глава – трета от дисертационния труд са предложени съответните изводи и препоръки за изменения *de lege ferenda*.

III. ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Сравнително-правни аспекти на института „защита на свидетели“ в законодател-ствата на европейски и други държави. Сп. „Правен преглед”, НБУ, бр. 1/2007 г.

2. Правна регламентация на защитата на свидетеля според българския НПК, законодате-лствата на САЩ, европейски и други държави. Юридическо списание на НБУ (LAW JOURNAL of NBU), бр. 4/2008 г.

3. Развитие на законодателството на Европейския съюз в областта на защитата на сви-детелите и сътрудниците на правосъдието. Юридическо списание на НБУ (LAW JOURNAL of NBU), бр. 1/2009 г.

4. Нормативна уредба на класифицираната информация и нейната защита от нерегламентиран достъп. Сп. „Правен преглед”, НБУ, бр. 1/2010 г.

5. Законодателни промени и проблеми в областта на наказателно-процесуалното доказване. Доказателствена стойност на показанията, дадени от свидетел с тайна самоличност и от служител под прикритие. Юбилеен сборник на департамент "Право", НБУ, 2011 г.

6. Правна основа на института на защитения свидетел в българския наказателен процес. Сп. „Теза“ (Издание на Асоциацията на прокурорите в България), бр. 4/2012 г.

7. Процесуално-правен статут на свидетеля в българското наказателно производство. Сп. „Теза“ (Издание на Асоциацията на прокурорите в България), бр. 5/2013 г.

8. Разпит и показания на свидетеля с тайна самоличност и на служителя под прикритие в българското наказателно производство. Сп. "Съвременно право", бр. 4/2013 г.

9. Същност, обхват и класификация на защитните мерки в наказателното произво-дство на Република България. Юридическо списание на НБУ (LAW JOURNAL of NBU), бр. 4/2013 г.

10. Специализирани органи, компетентни по Програмата за защита на застрашени лица в наказателното производството. Годишник на департамент „Право“, НБУ, 2013 – Година II, Том 2

[Type text]

11. Правна същност и дефиниране на понятието за анонимност на свидетеля съгласно европейското и българското наказателно-процесуално законодателство. Сп. „Теза“ (Издание на Асоциацията на прокурорите в България), бр. 8/2014 г.

Дисертационният труд се придружава от Декларация за оригиналност.